

Petr Luňák (ed.)

Plánování nemyslitelného

**Československé válečné plány
1950–1990**

DOKOŘÁN

Petr Luňák (ed.)

Plánování nemyslitelného

**Československé válečné plány
1950–1990**

DOKOŘÁN

Plánování nemyslitelného

Československé válečné plány 1950–1990

Petr Luňák (ed.)

Editor, preface, introductory essay © Petr Luňák, 2019

Kniha vznikla v rámci mezinárodního projektu Parallel History Project on Cooperative Security (PHP).

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být rozmnožována a rozšiřována jakýmkoli způsobem bez předchozího písemného svolení nakladatele.

Čtvrté vydání v českém jazyce (první elektronické).

Uspořádal, k vydání připravil a úvodní studii napsal Petr Luňák.

Překlady z ruských originálů Jana Váchová, Petr Hofman, Jiří Bílek.

Odpovědný redaktor Marek Pečenka.

Redakce Jaroslava Jiskrová a Jitka Svobodová.

Obálka, sazba a grafická úprava Miloš Jirsa a Michal Puhač.

Konverze do elektronické verze Michal Puhač.

Vydalo v roce 2020 nakladatelství Dokořán, s. r. o.,

Holečkova 9, Praha 5, dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz,

jako svou 1057. publikaci (330. elektronická).

ISBN 978-80-7363-995-2

Historik Petr Luňák odkrývá ve strhující knize některá tajemství studené války. Mrazí z nich v zádech...

Le Figaro

Knih *Plánování nemyslitelného...* ukazuje, že jaderná válka zase tak „nepravděpodobná“ nebyla. Váleční plánovači východního bloku po celá desetiletí snili v operačních sálech generálních štábů své sny o rychlém rozdrčení „západních imperialistů“.

Lidové Noviny

Ojedinělá edice dokumentů z českých archivů dokládá, že zábrany, které politici i zdravý rozum přisuzovali západním plánovačům při zahrávání si s jadernými zbraněmi, zcela postrádal jejich protějšek, Sovětský svaz a jeho satelity ve Varšavské smlouvě... Jak Luňák připomíná, v situaci, kdy západní stratégové uznali absurditu možného vítězství v jaderné válce, sovětsští maršálové ji chápali jako cestu k vítězství socialismu.

Dějiny a současnost

Mnohé senzace Petra Luňáka jsou pokrytecké výmysly a tendenční lež... Buď z neznalosti nebo ze zlého úmyslu ohlupuje Luňák čtenáře tvrzením, že NATO nikdy neplánovalo útočné operace proti Varšavské smlouvě...

generál Andrej Morozov pro list Komsomolskaja Pravda

Obsah

Předmluva	9
Přípravy východního bloku na válku v jaderném věku (<i>Petr Luňák</i>)	17
Dokument č. 1: Operační směrnice pro první fázi konfliktu, leden–únor 1951	89
Dokument č. 2: Operační směrnice pro činnost po vyhlášení mobilizace, březen 1951	103
Dokument č. 3: Operační plány v roce 1953	115
Dokument č. 4: Operační plán československé armády v roce 1957	123
Dokument č. 5: Operační plány československé armády na počátku 60. let	161
a): Vystoupení náčelníka generálního štábu před Vojenskou komisí obrany ÚV KSČ	163
b): Vystoupení náčelníka generálního štábu před Vojenskou komisí obrany ÚV KSČ	184
Dokument č. 6: Válečný plán Československé lidové armády, říjen 1964	187
Dokument č. 7: Diskuse v československém velení k válečnému plánu z roku 1964, březen 1965	201
a): Referát náčelníka generálního štábu o novém operačním plánu, březen 1965	203
b): Připomínky vedení ministerstva obrany k vystoupení náčelníka generálního štábu, březen 1965	218
Dokument č. 8: Dohoda o rozmístění sovětských jaderných zbraní na československém území, prosinec 1965	233
Dokument č. 9: Otázka sovětských jaderných zbraní na československém území v roce 1968	239
a): Zpráva pro 1. tajemníka ÚV KSČ, květen–červen 1968	241
b): Zpráva pro prezidenta Svobodu, listopad 1968	239

Dokument č. 10: Československý válečný plán z roku 1974	247
Dokument č. 11: Československý válečný plán z roku 1977	253
Dokument č. 12: Československý válečný plán z roku 1986	283
Dokument č. 13: Sovětská instrukce pro vypracování československého válečného plánu, 1988	321
Dokument č. 14: Československé válečné plány z let 1989–1990	329
a): Operační plán použití vojsk Československého frontu, konečná verze	331
b): Operační plán použití vojsk Československého frontu, první verze	355
Příloha č. 1: Snahy o minimalizaci důsledků zničení vltavské kaskády v případném konfliktu, 1961	359
Příloha č. 2: Rozhovory s československými generály, 2003–2004	371
Résumé: Planning of the Unthinkable: Czechoslovak War Plans, 1950–1990	435
Seznam zkratk	438
Redakční poznámka	446

Předmluva

Pro valnou většinu vysokoškoláků mé generace jsou zkušenosti s ozbrojenými silami komunistického Československa neodmyslitelně spjaty se „studiem“ na vojenských katedrách při vysokých školách. Cenou útěchy za tento nenávratně promarněný čas na vojenské katedře Univerzity Karlovy v Praze-Motole byla možnost nahlédnout do uvažování tamního vojensko-pedagogického sboru. Legendární vedoucí učitel několika ročníků studentů filozofické fakulty, podplukovník Miroslav Brabec, který to z pekařského učně dotáhl až „na profesora na čtyři univerzity“, si ještě v roce 1987 stěžoval, že svou vojenskou kariéru skončí, aniž by se projel po Václavském náměstí v bojovém vozidlu pěchoty, když už to „propásl v devětašedesátém“. Optimističtěji se na svět díval nadpraporčík Michal Marcišin, který svým studentům v chvílích dobrého rozmaru radil, aby si v plné polní nechali místo na „zlato, co nakradem imperialistům, až to spustíme“. Před vzrůstající vojenskou silou Západu nás zase varoval podplukovník Josef Mrázek: „Jestli si myslíte, že za Šumavou sedí na pařezu americkéj voják s marlborem v hubě a děvkou na klíně a čeká, až vám se podaří nasadit si plynovou masku, tak se moc mejlíte.“ Tehdy jsme výroky tohoto typu považovali za výplody mozků poškozených léty zahálky a nadměrné konzumace alkoholu. Netušili jsme, do jaké míry ve skutečnosti odrážejí úvahy tehdejších strategií východního bloku.

Tato sbírka dokumentů vychází – k radosti editora i jeho nakladatele – již ve třetím vydání. Vznik edice byl možný díky tomu, že Česká republika jako jedna z prvních zemí někdejší Varšavské smlouvy v plném rozsahu odtajnila veškeré dokumenty týkající se historie východní aliance, především válečné plány. Vzhledem k tomu, že československé dokumenty odrážejí plány sovětské, v si-

tuaci, kdy přístup do ruských vojenských archivů prakticky neexistuje, představují jedinečný zdroj poznání o východní vojenské strategii. Vyplyvá z nich zcela jasně, že zatímco do poloviny 50. let se východní vojenské plánování soustředilo na obranné operace s cílem přenést případný konflikt na území protivníka, transformace sovětské strategie spojená se zavedením jaderných zbraní a bezprostřední zkušenost s napětím kolem Berlína na přelomu 50. a 60. let přenesly důraz na operace útočné. Československé armádě připadl podle sovětských plánů ambiciózní a těžko uskutečnitelný úkol zvítězit nad kvalitními západními vojsky v jižní části SRN a během týdne operovat u francouzských hranic. Tento druh plánů zůstal v platnosti až do Gorbačovovy perestrojky ve druhé polovině 80. let.

Je paradox, že jsem musel kopie kdysi přísně tajných dokumentů Varšavské smlouvy kvůli nedostatku místa ve svém bruselském bytě skladovat ve své kanceláři v NATO, kde jsem od roku 2000 zaměstnán. Výsledky výzkumu o historii Varšavské smlouvy jsou užitečné i v mé současné práci pro NATO, kde mám mimo jiné na starosti projekty prohlubující znalost a pochopení minulosti a současnosti Severoatlantické aliance v zemích bývalého Sovětského svazu. Až příliš často se především v Rusku setkávám s názorem, že Severoatlantická aliance je v podstatě obdobou Varšavské smlouvy, a jako taková by už vlastně ani neměla existovat. To je samozřejmě nesmysl: NATO například nikdy neokupovalo žádnou ze svých členských zemí a skutečností, že vždy respektovalo suverenitu a nezávislost svých členských zemí, vděčí aliance za to, že přežila konec studené války. Válečné plány zde otištěné dostatečně jasně ukazují, že o nějaké větší podobnosti nelze stěžít ani ve vojenské oblasti, protože Západ nikdy útočnou operaci s cílem okupovat co největší území nepřipravoval.

První dvě vydání Plánování nemyslitelného si získala pozornost odborné a laické veřejnosti doma i v zahraničí. V domácích médiích se diskuse o knize zploštila na otázku, zda u nás byly v době studené války skutečně rozmístěny sovětské jaderné zbraně, jak to plány předpokládaly. Tato sbírka není jednoznačným předmětem doličným, nicméně dokumenty v ní obsažené jejich přítomností nasvědčují. Prosazení útočné války jako sovětské strategie na přelomu 50. a 60. let k tomu logicky vedlo a není proč se domnívat, že po sovětské invazi v roce 1968 měla Moskva sebemenší důvod upustit od svého původního rozhodnutí uskladnit na československém území jaderné zbraně.

Jediný vážnější pokus zpochybnit autenticitu dokumentů v této edici se objevil v Rusku, kde byla interpretována jako výplod snažení senzacitivního propagandisty placeného z peněz Severoatlantické aliance. Ruská média ochotně poskytovala prostor nejružnějším pamětníkům a „expertům“, kteří se předháněli v dokazování, že Sovětský svaz se k útoku na Západ nikdy nechystal. To jsem však nikdy netvrdil. Závěr, který nade vše jasně plyne z této edice, je, že pokud by k válce – ať už z jakýchkoli důvodů – došlo, snažil by se Východ prostřednictvím masivní pozemní operace během několika týdnů obsadit západní Evropu s cílem nejen připravit Západ o možnost náležitě odvety, ale také nastolit na obsazených územích komunistické režimy.

Kniha vyvolala značnou pozornost i ve Francii. Vystoupením z vojenských orgánů NATO v roce 1966 si Paříž vymíňovala určité výjimečné postavení v západní alianci. Nicméně dokumenty obsažené v této edici rozhodně nepotvrzují, že by Moskva brala na Francii nějaké zvláštní ohledy.

Jsou zde zveřejněné dokumenty tedy badatelským přínosem a fascinujícím čtením pro fanoušky historie nebo mají nějakou výpovědní hodnotu i pro dnešní hledání adekvátní reakce na Putinovo podkopávání liberálního mezinárodního pořádku, jak se zformoval od počátku 90. let? Budiž řečeno, že s koncem studené války se v uvažování Moskvy změnilo mnohé, ale zdaleka ne všechno. Putinské Rusko je autoritářská země v čele s lidmi s výrazně protizápadním postojem. Dnešní Moskva se díky tomu vojensky i politicky definuje proti Západu.

Jakkoli Rusko není Sovětský svaz, ruské vojenské výdaje jsou dnes podstatně vyšší než před deseti lety: okolo čtyř procent hrubého domácího produktu ročně. A to je proporčně více než Spojené státy s 3,5 procenty a mnohem více než jejich evropští spojenci s 1,5 procentem. Nominálně sice ruské výdaje představují zlomek prostředků vynakládaných členy NATO: méně než čtvrtinu výdajů evropských spojenců a méně než desetinu výdajů Spojených států, na druhou stranu se ruské výdaje vynakládají v cenově nižším prostředí a jejich reálná hodnota je tak vyšší, než by se mohlo na první pohled zdát.

Pokud jde o strategii, podobně jako Sovětský svaz se dnešní Rusko soustřeďuje na prioritu pozemních operací jako protiváhu k západní převaze, především ve vzduchu. Nicméně ruské pozemní síly nejsou to, co byly za sovětské i carské éry. Bez rozsáhlejších rezerv a spojenců (ani Bělorusko, ani Arménie nemají příliš chuti pouštět se s Ruskem do případných vojenských dobrodružství) nejsou ruské pozemní síly schopny okupovat rozsáhlá území, jak tomu bylo bě-

hem studené války. A nejsou ani tak koncipovány. Po válce v Gruzii v roce 2008 Moskva opustila sovětskou koncepci mohutných ozbrojených sil založených na mobilizaci ve prospěch menších, mobilnějších a schopnějších formací. Jak ukázala agrese proti Ukrajině, Moskva upřednostňuje hybridní kombinaci vojenského a politického nátlaku a podvrtných operací. Koneckonců i během konfliktu s Ukrajinou se Moskva zdržela masivní invaze předpokládajíc, že po anexi Krymu a s konfliktem na Donbasu povstane proti Kyjevu velká část ruskojazyčných oblastí na východě a jihu země.

Podobnost s uvažováním, které odrážejí dokumenty v této edici, je nejmarkantnější na operační a taktické úrovni. Pokud by ruské vedení došlo k závěru – absurdnímu, ale nikoli zcela nepředstavitelnému – že západní útok je na cestě, vznikl by silný tlak chopit se iniciativy a zaútočit s cílem dosáhnout operačních cílů v prvních dnech případného konfliktu za použití momentu překvapení a nasazení vysoce mobilních sil.

Ruská vojenská síla se dnes koncentruje v bezprostřední blízkosti ruských hranic, včetně Pobaltí. Podél své hranice je Rusko schopno zformovat a nasadit významnou údernou sílu, se kterou je třeba počítat. To se týká především baltských členů NATO. I přes nedávné rozmístění spojeneckých jednotek tam má Rusko dostatek vojenských kapacit výrazně omezit – především v počáteční fázi případného konfliktu – schopnost aliance poskytnout svým členům dostatečnou oporu. Nicméně tyto ruské počáteční schopnosti by se s případným pokračováním konfliktu rychle ztenčily, což opět svědčí pro rapidní akceleraci ze strany Ruska v počátečním stadiu.

Vzhledem ke své inferioritě v nejaderné oblasti je pravděpodobné, že Rusko by sáhlo k jaderným zbraním jako první. Dokonce se objevují spekulace, že Moskva vnímá možnost použít omezené množství jaderných zbraní – například jako důsledek „havárie“ či „nehody“ – jako varování vedoucí k deeskalaci případného konfliktu.

Dnes, stejně jako za studené války, jsou důležité nejen počty a kvalita vojáků a zbraňových systémů, ale také připravenost je použít. V tomto ohledu zavdává nedávná zkušenost málo důvodů k optimismu. Moskva soustavně používá svou vojenskou sílu nejen k ovlivnění zemí ve svém okolí, ale pokud se takový přístup mine účinkem, i k přímé vojenské akci, jako tomu ostatně bylo v roce 2008 v Gruzii a od roku 2014 na Ukrajině.

A stejně jako za studené války bude postup ruských ozbrojených sil záviset na politickém vedení. Právě zde tkví největší nebezpečí

pro budoucnost. Ideologizované chápání světa poskytuje současnému ruskému vedení analytický rámec pro chápání jednání Západu. Putinské vedení žije v dojmu, že Západ usiluje v Rusku o vnitropolitickou změnu a vpsledku o likvidaci Ruska jako významného mezinárodního aktéra. Tím se vytváří prostor pro zcela pokřivené vnímání jednání druhé strany včetně zveličování – zhusta z utilitárních vnitropolitických důvodů – údajných hrozeb, které mohou vyvolat neadekvátní reakci Kremlu...

Tato edice vznikla i díky mezinárodnímu projektu Paralelní dějiny NATO a Varšavské smlouvy zřízeného Archivem národní bezpečnosti při Univerzitě George Washingtona ve Washingtonu, D. C. (Projekt pokračuje od roku 2006 pod názvem Parallel History Project on Cooperative Security). Díky neúnavné činnosti amerického historika českého původu Vojtěcha Mastného, který jej spustil, jsou dnes prostřednictvím internetu k dispozici tisíce stránek kdysi supertajných dokumentů produkovaných oběma aliancemi.

Měl jsem to štěstí, že mne Vojtěch Mastný v roce 1999 požádal o spolupráci při získávání přístupu k československým dokumentům. V následujících letech jsem s podporou Ústavu mezinárodních vztahů a Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky bádal ve Vojenském ústředním archivu a pokračoval ve Vojtěchově korespondenci s ministerstvem obrany a generálním štábem ve snaze získat nové a nové písemnosti. Přístup všech těchto institucí byl příkladný a bez jejich promptní reakce stejně jako vynikajících studijních podmínek ve Vojenském ústředním archivu by tato kniha vůbec nemohla vzniknout.

Jádro této sbírky edice tvoří dokumenty uložené ve Vojenském ústředním archivu v Praze, především ve fondu Varšavská smlouva, který vznikl v roce 1998 výběrem ze všech ostatních sbírek Vojenského ústředního archivu. Záměrem při vytvoření tohoto fondu bylo shromáždit všechny materiály relevantní k historii Varšavské smlouvy. Samostatnou a nejdůležitější částí fondu jsou dokumenty z operační místnosti generálního štábu, převedené v roce 2001 do archivu na mou žádost.

Dokumenty v této edici se mnou s příkladnou pečlivostí připravily k tisku pracovnice edičního oddělení Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR Jitka Svobodová a redaktorka Jaroslava Jiskrová. Kopie těchto a dalších dokumentů z Vojenského ústředního archivu

spolehlivě pořizovaly archivářky Margita Kolenová a Marie Babáková. Dvě přílohy jsou výsledkem badatelského úsilí talentovaného vojenského historika Karla Siebera. První je dokument z roku 1961 o plánovaném snížení hladiny vody ve vltavských přehradách, druhou přílohu představuje výběr z rozhovorů s československými generály, vedených v rámci projektu Paralelních dějin.

Svazek uvádí do historického kontextu studené války má studie, kterou v různých stádiích četli a komentovali mí kolegové a přátelé. Prvními z nich byli čtenáři všech mých textů – někdejší náměstek generálního tajemníka NATO a současný český velvyslanec při NATO Jiří Šedivý a zakladatel a jednatel nakladatelství Dokořán Marek Pečenka. Na některé formulační nepřesnosti mne upozornil dnes už přední český historik Vít Smetana z Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy Ústavu pro soudobé dějiny, již zmíněný Karel Sieber a vojenský historik Pavel Minařík. Cenné komentáře poskytl též dr. Oldřich Tůma, někdejší ředitel Ústavu pro soudobé dějiny, stejně jako historik, diplomat a někdejší ministr zahraničí Jaroslav Šedivý. Téměř hotový text zhlédl svým náročným okem rovněž Vojtěch Mastný. S rozluštěním řady dobových vojenských zkratek mi pomohl někdejší velitel Západního vojenského okruhu Československé lidové armády, generál v. v. Mojmír Zachariáš. Poděkování patří i mé ženě Karin, která s tolerancí sobě vlastní snáší léta, kdy část našich dovolených pohlcuje můj archivní výzkum, a srdnatě čelí i mým špatným náladám, když onen výzkum nepokračuje, jak bych si představoval.

*Petr Luňák,
Brusel, červen 2019*



Přípravy východního bloku na válku v jaderném věku

I. ÚVOD

Pro historika je vždy těžší vysvětlovat, proč k nějaké události nedošlo. Skutečnost, že studená válka nikdy nepřerostla ve válku horkou, bývá často vysvětlována jako šťastný důsledek stability bipolárního systému studené války. Nicméně dokumenty zpřístupněné po roce 1989 dávají málo důvodů k nostalgii po studené válce i těm, kteří měli to štěstí žít na svobodné straně železné opony. Studená válka v sobě měla přinejmenším tolik nestability jako stability.

Řada otázek je a asi už zůstane předmětem debaty. Jakou roli hrály ve studené válce jaderné zbraně? A byly to jaderné zbraně, anebo naopak posílení významu konvenčních zbraní v západní strategii od 70. let, které zasely v sovětském velení pochyby o schopnosti uskutečnit své ambiciózní válečné plány? Jak reagovalo sovětské politické vedení na proměny západní strategie? Jaký vliv mělo sovětské vedení na sovětské vojenské plánování a potažmo na plánování Varšavské smlouvy? A v případě, že by válka skutečně vypukla, byl by Východ schopen své plány naplnit? Vzali by na sebe sovětští vůdci zodpovědnost za uskutečnění plánů na vítězství v jaderné válce se všemi důsledky?

Stejně zajímavé jsou i otázky týkající se organizace Varšavské smlouvy jako takové. Byla Varšavská smlouva skutečně jen kulisou pro sovětský diktát, anebo poskytovala spojencům možnost realizovat vlastní představy, mnohdy neméně pomýlené? A jak se Varšavská smlouva proměňovala v čase?

Československá armáda hrála v sovětských vojenských úvahách důležitou, ale nezáviděníhodnou roli. Od prosazení útočné strategie na přelomu 50. a 60. let měla bleskově porazit západní vojska rozmístěná v jižní části SRN s cílem dosáhnout během několika dní území Francie. Pochod na Západ se měl odehrát až do roku 1968 jen s velmi

malou účastí a podporou sovětských vojsk, která se soustředila na důležitější, severní strategický směr. Tento úkol byl vzhledem k vzrůstajícím schopnostem Západu těžko splnitelný i po sovětské okupaci v roce 1968 a následném rozmístění sovětských jaderných zbraní na československém území. Přesto zůstal součástí československých vojenských plánů až do Gorbačovovy perestrojky.

Vojenské plány publikované v tomto svazku jsou uceleným a cenným dokumentem východního vojenského uvažování. A to přestože o celkovém charakteru sovětské strategie budeme mít zcela jasno až po – zatím nedohlédnutelném – zpřístupnění sovětských vojenských archivů.

II. STALINOVA LÉTA (1945–1953)

Stalin nepochyboval o agresivních úmyslech západního bloku, nicméně v prvních letech po druhé světové válce byla jeho odpověď na formování západní aliance především politická, nikoli vojenská. Na vyhlášení Marshallova plánu v létě 1947 zareagoval založením Informbyra na podzim téhož roku. Na výstražné gesto během berlínské blokády přemístit do Británie americké bombardéry odpověděl sovětský vůdce skutečně jen jako na gesto – možná i protože letouny ve skutečnosti nebyly uzpůsobeny nést jaderné zbraně.

Sovětské vojenské plány té doby byly zcela defenzivní povahy. Například podle plánu z roku 1946 pro sovětská vojska v okupační zóně v Německu měly sovětské jednotky v případě napadení hájit hlavní linii obrany 50 až 100 kilometrů na východ od hranice zóny, aniž by se pokusily o protiútok.¹

Stejně tak byly západní plány založeny na obranném uvažování. Americké plány počítaly v té době v podstatě se scénářem nedávno skončené války, tj. osvobozením obsazené Evropy. Přestože Stalin věděl o obranném charakteru současných západních plánů díky svým početným špiónům, nebyl uklidněn. Ve svém přesvědčení o agresivních úmyslech imperialistů si sovětský vůdce nedokázal vysvětlit absenci ofenzivních plánů jinak než jako důsledek toho, že Západ došel k závěru, že by pro něj takovýto útok nebyl v daný okamžik výhodný. V tomto duchu Stalin v polovině roku 1949 prohlašoval, že válka je

¹ Оперативный план действий Группы советских оккупационных войск в Германии, 5. 11. 1946, Военноисторический журнал, 1989/2, s. 27–31.

prozatím nepravděpodobná, protože nikdo není dost silný na to, aby ji vyhrál.²

Jestliže Moskva měla výhodu poměrně podrobné znalosti ohledně vojenské síly, respektive slabosti potenciálního protivníka, Západ srovnatelnými informacemi nedisponoval a byl odkázán na více či spíše méně přesné odhady. Kombinací útržkovitých znalostí a diskutabilních vyhodnocovacích metod došly americké zpravodajské služby na sklonku 40. let k závěru, že Sovětský svaz má v Evropě 175 plně bojeschopných divizí. Podle tehdejších dokumentů NATO by se tato respekt budící armáda mohla pokusit bleskově dosáhnout atlantského pobřeží, Středomoří a Blízkého východu. Kromě toho by podle těchto zkraslených odhadů ještě byla schopna útočit na klíčová vojenská zařízení v Kanadě, Spojených státech a na Aljašce, a to při zachování dostatečných rezerv.³

Tyto závěry ohledně sovětských sil, vycházející z pochybné zásady, že „divize existuje, pokud neexistují tři důkazy o opaku“, opomíjely skutečnost, že podstatná část těchto divizí byla na rámcových stavech, které měly být doplněny až mobilizací. Někteří revizionističtí historikové došli dokonce k závěru, že západní odhady byly záměrně nadhodnocovány s cílem přesvědčit americké vedení o nutnosti zachovat americkou vojenskou přítomnost v Evropě a poskytnout více finančních prostředků pro konkurující si složky amerických ozbrojených sil. Pokud na Západě docházelo k nějaké manipulaci odhadů ohledně poměru sil mezi Západem a Východem, pak paradoxně v opačném duchu – byly drženy v tajnosti, aby nevyvolaly paniku.⁴

Západní odhady sovětských sil byly sice přemrštěné, ale i tak měl Sovětský svaz na zemi proti Západu značnou převahu. Severokorejská invaze proti Jižní Koreji v červnu 1950 navíc dávala na první pohled za pravdu těm, kteří tvrdili, že sovětské hrozbě je třeba čelit nejen politicky, ale i vojensky, neboť Stalin by se prý mohl pokusit o zopakování korejského scénáře i na Starém kontinentu. Souhlas Moskvy se severokorejským útokem proti Jižní Koreji byl založen na

² Vojtech Mastny, *NATO in the Beholder's Eye: Soviet Perceptions and Policies, 1949–1956*, Cold War International History Project Working Paper No. 35, 2002, s. 18.

³ MC 14 (březen 1950), in: Gregory Pedlow, *NATO Strategy Documents, 1949–1969*, Brussels 1997, s. 92.

⁴ Vojtech Mastny, *Imagining war in Europe: Soviet strategic planning*, in: Vojtech Mastny – Sven Holtsmark – Andreas Wenger, *War Plans and Alliances in the Cold War*, New York 2006, s. 16.

chybném, ale nikoli nelogickém závěru, že Spojené státy zůstanou v případném konfliktu stranou. Ještě na počátku roku 1950 totiž zařadil americký ministr zahraničí Dean Acheson Koreu mimo oblast amerických zájmů. V obdobném duchu také argumentoval severokorejský vůdce Kim Ir-sen tváří v tvář nechuti Mao Ce-tunga riskovat vítězství komunismu v Číně případným konfliktem s respekt budící Amerikou.⁵ Americkou neangažovanost v Evropě bylo však stěží možné očekávat.

Postupná transformace NATO z politické aliance v integrovanou vojenskou strukturu po vypuknutí korejské války a počátky diskusí o zapojení SRN do obrany Západu na podzim 1950 bezprostředně neovlivnily poměr sil mezi Západem a Východem. Význam formující se západní aliance spočíval v prvních letech především v tom, že snížila míru nejasnosti ohledně amerického zapojení do případného konfliktu v Evropě.

Sovětský vůdce opět interpretoval formování západní aliance po svém, když se údajně obával západní odvety za severokorejský vpád, a to v podobě možného vojenského zásahu proti Československu.⁶

Jakkoli střet na Korejském poloostrově neprobíhal podle Kimových a Stalinových původních představ a mezinárodní koalice v čele s Američany pohřbila naděje na bleskové sjednocení Koreje pod komunistickou vládou, nepotvrdila se po čínském vstupu do války na podzim 1950 ani schopnost USA dovést válku k brzkému vítězství. Jak přesvědčivě argumentuje Vojtěch Mastný, kdykoli se štěstěna na korejském bojišti přiklonila na stranu Západu, vykazovala Moskva mnohem více obezřetnosti z obavy, aby Američané nevyužili své převahy v Asii ke změně poměrů v Evropě. Naopak, když se vítězství v dlouhé válce přiklánělo k vlastním spojencům, chovala se Moskva v Evropě mnohem troufaleji.⁷

Není možné s určitostí říci, jaké byly Stalinovy představy o příští válce. Jeho přesvědčení o nevyhnutelnosti konfliktu mezi Západem a Východem v kombinaci s notorickou schopností nesprávně odhadnout situaci mohly ale v každém případě dovést svět na pokraj katastrofy.

Na schůzce s komunistickými pohlaváry v Moskvě v lednu 1951 vyzval Stalin přítomné k „vybudování moderních a silných armád,

⁵ Viz např. Sergei Goncharov – John W. Lewis – Xue Litai, *Uncertain Partners: Stalin, Mao, and the Korean War*, Stanford 1993, s. 130–167.

⁶ Khrushchev Remembers: *The Last Testament*, Boston 1974, s. 189.

⁷ V. Mastný, *NATO in the Beholder's Eye*, s. 22.

kteří musí být bojeschopné do tří let“. Podle Stalina se ukázalo, že Amerika je nejen neschopná zahájit třetí světovou válku, ale není ani s to dovést „malou“ válku v Koreji k vítěznému konci. Bylo proto údajně třeba využít „těchto velmi příznivých podmínek pro světové revoluční hnutí“, a to během dvou až tří let, kdy budou Spojené státy „zabetonovány“ v Asii.⁸

O měsíc později poskytla Moskva československým komunistům informaci, že Američané v souvislosti se svými neúspěchy v Koreji na zasedání NATO v prosinci 1950 údajně představili plán na vyvolání vojenského konfliktu ve východní Evropě v létě 1951 s cílem uchvátit sovětskou okupační zónu v Rakousku. Podle této bizarní analýzy zamýšleli prý Američané k dosažení tohoto cíle zapojit do konfliktu i Titovu Jugoslávii a na zmíněném zasedání NATO se snažili zjistit, jak se v takovém případě zachovají jejich západoevropští spojenci.⁹

Stalin znal defenzivní charakter západní strategie, ale zároveň věděl, jak křehké by byly východoevropské komunistické režimy ve válce. Nemohl říci s jistotou, jak vydrží zatěžkávací zkoušku případného konfliktu, ať už by vznikl z jakéhokoli důvodu. Jediné, co mohl dělat v takovéto situaci, bylo východoevropské armády na takovou zkoušku připravovat mohutným zbrojením. Moskevská schůzka z ledna 1951 skutečně vyústila v přechod na v podstatě válečnou ekonomiku a v budování masivních východoevropských vojenských sil. Již na jaře 1950 došli západní stratégové k závěru, že jakkoli prozatím není československá armáda vzhledem k probíhajícím čistkám schopna významně přispět k sovětské vojenské mašinerii, do roku 1954 se tato situace výrazně změní.¹⁰ Tento původně vcelku neopodstatněný odhad se nyní přiblížil realitě. Mírový stav československé

⁸ Schůzka je předmětem debaty od té doby, co se o ní na základě rozhovoru s někdejší československým ministrem obrany Alexejem Čepičkou poprvé zmínil český historik Karel Kaplan. Viz Karel Kaplan, *Dans les archives du comité central: Trente ans de secrets du bloc soviétique*, Paris 1978, s. 162–166. V češtině: týž, *Mocní a bezmocní*, Toronto 1989, s. 201–204. Doslovný přepis moskevského setkání z pera jednoho z účastníků, rumunského ministra obrany Emila Bodnărașe, se objevil až po studené válce a je k dispozici v dokumentaci k článku Vojtěcha Mastného „Did NATO Win the Cold War? Looking over the Wall“, *Foreign Affairs*, Vol. 78, No. 3 (May–June 1999), s. 176–189, na internetové stránce National Security Archive (<http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB14/doc4.htm>).

⁹ Národní archiv (NA), A ÚV KSČ, 34/22, 92/1093, О деятельности органов северо-атлантического союза в связи с созданием атлантической армии и ремилитаризации западной Германии (únor 1951).

¹⁰ DC 13 (březen 1950), in: G. Pedlow, c. d., s. 133.

armády vzrostl ze 170 260 mužů na počátku roku 1951 na 297 560 vojáků o dva roky později.¹¹

Z dosud zpřístupněných archivních pramenů ale zároveň vyplývá, že operační plánování za Stalina zůstalo defenzivní. A to přestože podle svědectví polského generála Jana Drzewieckého se již v roce 1950 zabývalo sovětské velení myšlenkou ofenzivní operace. Pod velením náčelníka Generálního štábu Sovětské armády, maršála Alexandra Vasiljevského, proběhlo v květnu 1950 cvičení, kdy měl polský přímořský front provést samostatnou operaci s cílem dosáhnout bezprostředně čáry Hamburg–Kielský kanál¹² a obsadit ostrov Bornholm. Poté měla následovat ofenziva na Jutský poloostrov s cílem dosáhnout úžin se Skandinávským poloostrovem a uzavřít tak Baltské moře. Stav polské armády spíše než záměr operace jako takový ale údajně vzbuzoval v sovětském velení pochyby ohledně uskutečnitelnosti takovéto strategie.¹³

Naopak další z mála dostupných dokumentů tohoto typu, polský válečný plán z roku 1951, nejen nepočítal s masivní invazí západních vojsk na vlastní území, ale nenaznačoval ani možnost ofenzivy v duchu zmíněného cvičení z května 1950. Po očekávané invazi amerických a britských jednotek z Baltského moře a ze vzduchu měly polské ozbrojené síly za úkol tento útok pouze odrazit.¹⁴

Obdobně vyznívají i československé válečné plány té doby, jež byly postaveny na předpokladu, že příští válka začne západním útokem. Podle plánu Orel z počátku roku 1951, který specifikoval vojenské operace do ukončení mobilizace, měl tento útok začít napadením sovětských sil v NDR a v okupační zóně v Rakousku. Poté měl pokračovat útokem proti „lidově demokratickým režimům v Československu a Maďarsku, za pomoci Jugoslávie“ s cílem „získat výhodné východiště pro útok na SSSR“. (Strategické analýzy Severoatlantické aliance z konce roku 1952 rovněž počítaly s tím, že Jugoslávie se pravděpodobně připojí na stranu Západu.)¹⁵

¹¹ Čísla a fakta poválečné armády (<http://www.vojenstvi.cz/armada/povalecna/cisla/2.htm>).

¹² Drzewiecki v originále omylem mluví o Kolínském kanále.

¹³ Rozmowa z generałem Janem Drzewieckim 8 maja 1997, Warsaw Pact Generals in Polish Uniforms, Parallel History Project on Cooperative Security (PHP), (www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=20667&navinfo=15708).

¹⁴ Plan operacyjny rozwinięcia 1 i 2 Armii Wojska Polskiego na wypadek działań wojennych w 1951 r. Kopie dokumentu je uložena v Library of Congress, Microfilm 96/6398, reel W-15.

¹⁵ MC 14/1 (prosinec 1952), in: G. Pedlow, c. d., s. 203.

Ohledně možného napadení, tj. připravenosti Západu ke konfliktu, kloní se československý dokument spíše k dlouhodobější perspektivě, neboť údajně „imperialisté nemíní zahájit boj bez německých divizí“. Nicméně bylo v každém případě třeba „počítat s americkým úsilím o zkrácení těchto termínů (pro postavení Evropské armády včetně německých divizí – pozn. PL) a o zvýšení počtu plánovaných divizí“.

Českoslovenští plánovači odhadovali, že první den konfliktu bude Západ schopen postavit okolo 33 divizí (včetně deseti německých), týden po vyhlášení přibližně 39 a dvacet dní po začátku konfliktu necelých 56.

Pokud jde o letecké síly, došlo československé velení k méně uklidňujícímu závěru, že Západ má jedenáctinásobnou převahu v počtu letadel, která se projeví i na středoevropském válčišti. Avšak pod dojmem druhé světové války a s přesvědčením, že Západ nemá dostatek sil k obsazení území Sovětského svazu a jeho spojenců, nezměnila tato skutečnost jejich celkový závěr: „západní imperialisté nemají pro rok 1952 dostatek sil k zahájení válečného konfliktu“.¹⁶ Plán Orel měl vytvořit podmínky pro rozvinutí útočné operace, které však dále nespecifikuje.

V obdobných intencích se pohyboval návrh operačního plánu Pěst z března 1951, jenž rozváděl výše zmíněný plán Orel po vyhlášení mobilizace. Jeho cílem bylo po úspěšné obraně vlastního území přejít do útoku a během čtyř až pěti dnů „dosáhnout řek Naab a Dunaj“ a „ovládnout předmostí na jižním břehu řeky Dunaj v prostoru Regensburg–Straubing“. Ačkoli plán zamýšlel přenést boj na území protivníka, neupřesňoval další možné pokračování útočných operací.

Veškerá opatření Východu byla považována za odpověď na domnělý západní útok podobný tomu, který málem dovedl Sovětský svaz ke zhroucení po německém vpádu v červnu 1941. Přirozeně přípravy na takovýto útok nemohly zůstat utajeny, právě tak jako nebyly utajeny v roce 1941. Z tohoto důvodu měla být mobilizace vlastních sil vyhlášena „tak, abychom předešli mobilizaci nepřítel i za cenu mobilizace zdánlivě předčasné“, neboť „opožděná mobilizace by měla pro ČSR vážné důsledky“. V úsilí předejít sovětské zkušenosti z roku 1941 zdůrazňovaly tyto plány nutnost zareagovat co nejdříve. Zatímco tedy sovětské generály plánovali opakování minulé války, dochované plány se snažily vyhnout chybám stalinského vedení v roce 1941.

Plán Pěst předpokládal, že Západ použije „zejména svého letectva

¹⁶ Vojenský ústřední archiv (VÚA), Varšavská smlouva, operační správa, č. j. 160, Operační směrnice pro plán „Kryt země“ (leden–únor 1951). Viz dokument č. 1.

k bezohlednému bombardování měst, vesnic, průmyslových podniků, a zejména železnic, mostů a všech komunikačních spojů“. Cílem tohoto útoku mělo být nejdříve „rozvrátit morálku našich národů, ochromit mobilizaci a soustředění čsl. armády“, po níž měl údajně následovat úder pozemních jednotek, tj. obsazování území a okupace.

Východní strategové nebyli daleko od pravdy ohledně důrazu západního vojenského plánování na bombardování s cílem podlomit schopnost východního bloku vést válku. Avšak jejich mylná představa o plánované mohutné pozemní operaci byla od počátku konstantním rysem jejich chápání západní strategie.¹⁷

V československých plánech vypracovávaných za Stalinova života není podrobněji popsána úloha sovětských vojsk při odražení útoku. Je možné, že Stalin nechtěl vystavit své síly střetu s Američany – podobně jako se tomu vyhnul v Koreji? Nebo uvažoval dokonce o ponechání Československa svému osudu, podobně jako byl ochoten hodit přes palubu severokorejský režim, hroučící se v říjnu 1950 pod náporem postupujících amerických vojsk, kdy vložil rozhodnutí o bytí či nebytí komunistické Koreje do Maových rukou?¹⁸ Stalin si rád ponechával všechna dvířka až do poslední chvíle otevřená, a to i navzdory tomu – či možná právě proto –, že většina jeho rozhodnutí se ukázala být s odstupem času nesprávná.

Ani nové plány zpracovávané pod názvy Sokol a Hvězda od roku 1952 nepřinesly výraznější změny. Podle plánu Sokol bylo hlavním úkolem československých vojsk „nedopustit vniknutí nepřátelských... jednotek na československé území“ jak úpornou obranou, tak „soustředěným úderem proti ještě nepřipravenému nepříteli“. Z variant plánu Hvězda schválil prezident Gottwald v září 1952 jako základní scénář, podle něhož se měly československé branné síly po mobilizaci soustřeďovat okolo Prahy a až podle okolností rozhodnout o provedení útočné či obranné operace.¹⁹

Dokumenty zpřístupněné po studené válce vyvracejí obrázek Stalina jako opatrného стратега, který se chtěl za každou cenu vyhnout konfliktu. Jakkoli vůdce nspecifikoval, co dělat v té které situaci, jeho

¹⁷ VÚA, Varšavská smlouva, operační správa, č. j. 22674, Operační směrnice „Pěst“ (březen 1951). Viz dokument č. 2.

¹⁸ V. Mastný, *Studená válka a sovětský pocit nejistoty: Stalinova léta (1947 až 1953)*, Praha 2001, s. 119–121.

¹⁹ VÚA, Varšavská smlouva, operační správa, č. j. 11428, Informační zpráva o operačních přípravách v generálním štábu čs. branné moci (duben 1953). Viz dokument č. 3.

sklon využít ať už skutečných nebo domnělých slabin protivníka napovídal, že plány by se opravdu mohly změnit, pokud by se jen naskytla vhodná příležitost. Průběh korejské války postupně utvrzoval Stalina v nevalném mínění o vojenských schopnostech Spojených států.²⁰

Z absence ofenzivních úmyslů v dosud přístupných dokumentech tak v žádném případě nelze vyvozovat, že Stalinova pozice byla nezvratně defenzivní. Jeho příležitostné výroky naznačují, že by byl ochoten k riskantnímu kroku, pokud by nastaly vhodné okolnosti. S tím, jak po roce 1950 rostla sovětská vojenská síla a množství jaderných zbraní v sovětských rukou, není důvod nevěřit, že by se neproměnilo i operační plánování. Tato transformace přišla zanedlouho po Stalinově smrti.

III. CHRUŠČOVOVO OBDOBÍ

Destalinizace sovětského vojenského myšlení

Sovětské vojenské uvažování za Stalina zůstalo zcela v zajetí představy, že budoucí konflikt bude víceméně opakováním druhé světové války, třebaže s ničivějšími důsledky. Jaderné zbraně se měly údajně na charakteru tohoto konfliktu projevit jen okrajově. Podle Stalinovy „teorie nepřetržitě působících faktorů“ záležel výsledek každé války nakonec na počtu divizí a jejich výzbroji, kvalitě jejich velení a „stabilitě zázemí“, tj. schopnosti země nést válečné úsilí. Tento přístup zcela opomíjel moment překvapení a uchopení iniciativy jadernými zbraněmi, které mohly během několika hodin protivníkovi způsobit obrovské materiální a lidské ztráty.

Krátce po Stalinově smrti, v září 1953 se na stránkách tajného sovětského periodika *Vojennaja mysl* rozběhla diskuse mezi sovětskými generály, která zpochybňovala některá stalinská dogmata. Její protagonisté došli podobně jako západní stratégové k závěru, že o výsledku války může být v jaderném věku rozhodnuto v jejích prvních okamžicích. Debata naštěstí nevyústila v příklon k myšlence preventivní války, která by vyřídila Západ bez ohledu na to, zda se bezprostředně chystá k útoku. Nicméně sovětské stratégové se shodli na tom, že pro vítězství v příštím konfliktu bude podstatné, zda se podaří oka-

²⁰ Viz např. Conversation between Stalin and Zhou Enlai, 20 August 1952, Cold War International History Project Bulletin No. 6–7 (1995–1996), s. 13.

mžitě odpovědět na případný západní útok stejně ničivě, nebo ještě lépe, provést předstihující (angl. *pre-emptive*) útok s cílem ochromit schopnost protivníka takový útok vůbec uskutečnit. Skutečnost, že o výsledku konfliktu by bylo pravděpodobně rozhodnuto v prvotní fázi konfliktu, se tak postupně stala výzvou pro strategické uvažování jak na Západě, tak na Východě.²¹

Otázka pro obě strany zněla, jak integrovat jaderné zbraně do plánu na příští konflikt. Navzdory obdobným dilematům nebyla ale odpověď na obou stranách železná opona identická. Pro Západ byla v dlouhodobé perspektivě myšlenka totální jaderné války nepřijatelná a již při schvalování koncepčních dokumentů hromadné odvety se někteří, především evropští členové NATO bránili myšlence, že neexistuje alternativa totální válce proti Východu.²² Západní aliance tak od počátku hledala alternativní strategii k syrové logice hromadné odvety, kterou posléze do určité míry našla v strategii pružné odpovědi v 60. letech. Naopak východní strategové vedeni bolševickou rozhodností myšlenku masivního předstihujícího útoku přijali beze zbytku.

Debata mezi sovětskými generály o významu momentu překvapení byla v podstatě ukončena, když se Nikita Chruščov konečně v únoru 1955 prosadil proti svým rivalům a zahájil dlouholeté úsilí o demilitarizaci studené války snížením stavu ozbrojených sil. V případě Československa byly mírové stavy vojsk sníženy z 255 000 vojáků na 195 000, třebaže válečný stav měl zůstat nezměněn na 850 000 mužích ve zbrani. Tento sestupný trend byl potvrzen o rok později, když bylo dohodnuto dále snížit mírové síly na 185 000 mužů.²³ Tím se mírový stav československých ozbrojených sil dostal zhruba na úroveň před Stalinovou výzvou k budování silných armád z ledna 1951. Sovětští generálové oprávněně spatřovali v politice nového vůdce nebezpečí, neboť ta by vedla k větší stranické kontrole v navýsost vojenské oblasti, a tedy k omezení jejich vlivu. Začalo tak období rostoucí propasti mezi politickou a vojenskou strategií Východu při vedení studené války.

²¹ Herbert S. Dinerstein, *War and the Soviet Union: Nuclear Weapons and the Revolution in Soviet Military and Political Thinking*. New York 1959. Raymond L. Garthoff, *Soviet Strategy in the Nuclear Age*. New York 1958.

²² G. Pedlow, *The Evolution of NATO Strategy*, in: *týž*, *NATO Strategy Documents, 1949–1969*, Brussels 1997, s. XX.

²³ VÚA, Varšavská smlouva, operační správa, č. j. 0035, Протокол совещания по соголосованию изменений к плану развития Вооруженных сил Чехословакии, (21.–24. října 1955). *Tamtéž*, č. j. 0037, Протокол совещания по соголосованию изменений к плану развития Вооруженных сил Чехословакии (29. června 1956).

Chruščov se netajil svým přesvědčením, že příští válka nebude opakováním druhé světové války, neboť povede dříve či později k všeobecné jaderné válce s nedozírnými důsledky. Na druhou stranu nikdy nešel tak daleko jako jeho poražený rival Georgij Malenkov, který zcela odmítal jaderný arzenál jako politický nástroj. Chruščov zůstal přesvědčen, že bude možno využít sovětského jaderného potenciálu k politickým cílům. Jak v polovině 50. let vysvětloval polským komunistům, díky jaderným zbraním se „s námi Západ musí bavit“.²⁴

Suezská krize na podzim roku 1956 utvrdila Chruščova v přesvědčení o využitelnosti jaderných zbraní jako nástroje politického tlaku. Poté co Izrael zaútočil na konci října 1956 s britskou a francouzskou podporou na Egypt, adresovalo 5. listopadu sovětské vedení britskému premiéru Anthony Edenovi dopis z Chruščovova pera s jasnou pohružkou: „V jaké situaci by byla Británie, kdyby byla napadena silnějšími státy, které vlastní všechny druhy moderních ničivých zbraní? Jsou země, které nepotřebují poslat k břehům Británie lodě nebo letadla, ale mohou použít jiné prostředky, jako raketovou techniku.“ Podobný dopis, opět sestavený Chruščovem a podepsaný formální hlavou státu maršálem Bulganinem, byl odeslán do Paříže. Naopak Spojeným státům, které nebyly o britsko-francouzském plánu předem informovány, adresovala Moskva nabídku společně situaci urovnat.²⁵ Washington sovětskou nabídku odmítl a dotlačil Británii a Francii, aby blízkovýchodní dobrodružství ukončili. Přestože Sovětský svaz tehdy neměl technické prostředky, kterými by své výhrůžky raketového jaderného útoku na Británii a Francii naplnil, Chruščov si z krize odnesl přesvědčení, že to bylo právě mávání jadernými zbraněmi, co přinutilo „imperialisty“ k ústupu.²⁶

Zkušenost druhé světové války v kombinaci s bolševickým dogmatem o agresivních úmyslech Západu zatemňovala východním generálům mysl při analýze úmyslů Západu a plánování příštího konfliktu. I když věděli, že Západ neplánuje pozemní operace na cizím území, přičítali to východní strategové slabosti západních pozemních sil. Pokud by Západ skutečně válku rozpoutal, socialistický tábor by splnil

²⁴ Eisenhower, “Open Skies” and Khrushchev’s Global “Peace Offensive”: New Evidence from the 6th Polish Party Plenum (20 March 1956), Cold War International History Project Bulletin No. 10 (1998), s. 31.

²⁵ Texty sovětských dopisů jsou k dispozici například v Keesing’s Contemporary Archives, November 17–24, 1956, s. 15217–15218.

²⁶ Viz např. William Taubman, Khrushchev: The Man and His Era, London 2003, s. 259–260.

svou historickou úlohu a dovedl vzniklý konflikt k totálnímu vítězství socialismu nad kapitalismem. V takovémto střetnutí pak měly jak strategické, tak taktické jaderné zbraně podporovat mohutné pozemní operace, které měly tradičním způsobem rozhodnout o vítězství. Důsledky destalinizace tak byly ve vojenské oblasti přinejmenším smíšené.

V zájmu spravedlnosti je ale třeba dodat, že také ve Spojených státech se vojenské kruhy snažily nalézt způsob, jak nabýt vrchu v jaderné válce, a až do konce 50. let měly tendenci považovat jaderné zbraně za ničivější obdobu tradičních arzenálů, a tedy užitečný komponent pro pozemní operace. V souladu s doktrínou hromadné odvety zamýšlelo americké velení odradit Moskvu od hazardního kroku masivním nasazením jaderných zbraní. Zatímco bombardování sovětského zázemí mělo proměnit Sovětský svaz během několika hodin v „jednu velikou radioaktivní trosku“,²⁷ stejným způsobem zamýšleli američtí stratégové zastavit i sovětský postup do západní Evropy. Východní armády měly být donuceny vojsky NATO k soustředění na jednom místě, kde by byly vystaveny jadernému útoku. Jak však případně uzavírali východní stratégové, Západ neměl k takovému kroku dostatek pozemních sil.

Obavy, že početní růst pozemních sil Západu by mohl přiblížit takovýto scénář naplnění, se projevily při koncipování nového československého operačního plánu zpracovávaného na základě sovětské instrukce z května 1955, který poprvé spoléhal na použití jaderných zbraní. Podle tohoto plánu, schváleného pod krycím názvem Zástava v letech 1957–1958, by mohl Západ napadením československého území sledovat několik cílů: pokusit se odříznout sovětské jednotky v NDR a pokračovat v útoku na SSSR anebo ovládnout uranové doly v západní části Čech (Jáchymov a Příbram). Podle aktuálního předpokladu by ale Západ nezaútočil dřív, než bude mít k dispozici 12 německých divizí. Proto se v letech 1959–1960, kdy měla být podle pařížských dohod z roku 1954 SRN plně integrována do NATO, „podstatně zvyšuje nebezpečí napadení ČSR“.

Nicméně nebezpečí napadení nebylo podle těchto odhadů údajně záhodno podceňovat ani v současnosti, neboť Západ by mohl „zahájit útok i s malým počtem divizí, spoléhaje na použití zbraní hromadného niče-

²⁷ D. A. Rosenberg, *A Smoking Radiating Ruin at the End of Two Hours: Documents on American Plans for Nuclear War with the Soviet Union, 1954–1955*, International Security, Winter 1981/1982, Vol. 6, No. 3, s. 3–38.

ní, na docílení počátečního překvapení a na postupné narůstání mobilizovaných sil...“ Pro československá vojska z toho vyplývaly dvě varianty postupu. Buď dojde k překvapivému útoku a československé ozbrojené síly budou muset zaujmout obranné postavení do příchodu sovětských vojsk, který umožní přechod do útoku. Anebo budou přípravy k útoku odhaleny a pak měla československá vojska za úkol „úderem na směr Plzeň, Nürnberg, s použitím atomových zbraní, v součinnosti se sousedy rozbít soustřeďované síly nepřítele, který se chystá napadnout naše území...“ Přirozené by to musely být sovětské zbraně, protože československá armáda žádné neměla. Českoslovenští strategové údajně na doporučení sovětského velení další samostatný postup hlouběji do nitra západního území neplánovali.²⁸

Nukleární revoluce v sovětském vojenském myšlení a téměř obsese, že výsledek války bude zcela rozhodnut v počátečním období války, se musely smířit s těžce skrývanou nechutí ponechat satelitním armádám příliš mnoho prostoru pro vlastní iniciativu, nebo dokonce rozhodnutí. Úkolem československých jednotek bylo podle sovětských instrukcí z roku 1955: „V počátečním období války nedopustit vtržení vojsk nepřítele na území státu, zničit jej v pohraničním sražení a zabezpečit v součinnosti s vojsky na území NDR rozvinutí a zasazení hlavních sil Spojených ozbrojených sil.“²⁹ Pokud se postup na nepřátelské území vůbec plánoval, pak pouze společně se sovětskými silami. Sovětské jednotky se měly přitom podle předpokladu plánu Zástava přesunovat na československé území až od desátého dne konfliktu. Na počátku případného střetu se tak československé velení mohlo spolehnout jen na pět sovětských leteckých divízi včetně jedné bombardovací, která mohla nést jaderné zbraně. Tyto letecké síly se měly do Československa přemístit okamžitě po vypuknutí konfliktu.

Československé velení se již tehdy netajilo pochybami, zda bude tváří in tvář rostoucímu počtu západních vojsk, vyzbrojených jadernými zbraněmi, schopno takový úkol splnit. Vysvětlující text ke zmíněnému plánu Zástava končil konstatováním, že „Čs. lidová armáda nemá dosud ani ve výhledu atomové zbraně taktického ani ope-

²⁸ VÚA, Varšavská smlouva, operační správa, č. j. 21, Informační zpráva o stavu příprav generálního štábu pro mimořádná opatření k l. 5. 1957. Viz dokument č. 4.

²⁹ VÚA, Varšavská smlouva, operační správa, č. j. 12524, Doklad náčelníka Generálního štábu ČSLA pro Vojenskou komisi obrany ÚV KSČ (15. prosince 1960). Viz dokument č. 5.

račního rozsahu; také není dosud známo, jaké atomové prostředky budou působit ve prospěch operací vojsk Čs. lidové armády; to působí potíže při zpracování některých kalkulací operačního plánu³⁰. Ve světle těchto skutečností se zároveň ukazuje, jak zavádějící byly západní odhady vojenského potenciálu Východu, považující satelitní armády za plnohodnotné síly na stejné úrovni se Sovětskou armádou.

Problém mohl být přirozeně vyřešen rozmístěním sovětských jaderných zbraní na československém území. Nicméně neexistuje nic, co by naznačovalo sovětský zájem v tomto ohledu. Chruščov nedůvěřoval československému vedení, byť navýsost loajálnímu, o mnoho více než Stalin. Dislokace sovětských vojsk v Československu by navíc mohla komplikovat jeho mezinárodně politické iniciativy směřující k demilitarizaci studené války. Sovětský vůdce ve svých více či méně vážných pokusech o vytvoření demilitarizovaných zón ve střední Evropě usiloval o odchod amerických vojsk z území SRN a byl ochoten uvažovat o stažení svých vojsk z některých východoevropských zemí. Ve druhé polovině 50. let Chruščov opakovaně zmiňoval možnost stáhnout sovětská vojska z Polska a Maďarska.³¹ Tyto úvahy se nakonec materializovaly pouze v případě Rumunska, odkud sovětská vojska odešla v roce 1958.

Východní plánování příští války prozatím setrvalo na obranném základě. Zmíněný plán Zástava počítal s útočnou variantou především v případě, že by se protivník chystal k napadení. Je otázka, co by následovalo po počátečním stadiu konfliktu, jehož výsledek tolik ležel na srdci sovětským stratégům. Uvažoval by poté Sovětský svaz o co nejrychlejším ukončení konfliktu bez totálního vítězství? Pokud ano, znamenalo by to nejen mnohem méně radikální rozhodnutí s předchozí stalinovou strategií, ale i nesrovnatelně prozíravější přístup ve srovnání s absurdními plány, které se prosadily v 60. letech. Definitivní závěr nelze učinit, dokud nebudou k dispozici sovětské plány.

Uvažování, jehož ukázkou mohl být zmíněný plán Zástava, však mělo brzy vyklidit pole strategickému kánonu plně založenému na využití momentu překvapení. Sovětští maršálové se netajili svou chutí zopakovat si slavné chvíle vítězství ve druhé světové válce. V tajném vystoupení ve východním Berlíně v březnu 1957 tvrdil ministr obra-

³⁰ VÚA, Varšavská smlouva, operační správa, č. j. 21, Informační zpráva o stavu příprav generálního štábu pro mimořádná opatření k 1. 5. 1957. Viz dokument č. 4.

³¹ Viz např. VÚA, Varšavská smlouva, operační správa, č. j. 4338/GŠ-OS-1966, Zpráva o zasedání Politického poradního výboru Varšavské smlouvy v únoru 1960.

ny maršál Georgij Žukov, že pokud se povede uskutečnit překvapující útok, a to nejlépe v noci nebo o svátku, bude Sovětská armáda schopna dosáhnout do 48 hodin Lamanšského kanálu. V květnu pak na přednášce v Praze víceméně bezděky potvrdil tento způsob uvažování upozorněním, že o myšlence „náhlých předstihujících útoků... se nemá mluvit otevřeně“.³²

Chruščov se sice na podzim roku 1957 ambiciózního maršála zbažil, ale na vývoj sovětské strategie to nemělo podstatnější vliv. V roce 1958 byla československá vojska přetransformována do dvou prvoledových a jedné druhosledové armády. Tato nová sestava byla včleněna do frontu vytvářeného vojsky Karpatského vojenského okruhu. (Od počátku 60. let pak v souvislosti s pokračující transformací sovětské strategie dostala československá vojska úkol vytvořit vlastní, samostatný front.)³³ Na jaře 1959 se pod velením velitele Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy maršála Ivana Koněva konalo první cvičení, které počítalo s mohutným postupem do západní Evropy. Koněv na něm káral Čechoslováky za to, že jejich protiúder je založen na čistě obranném uvažování, a nikoli „na přechodu ke zničení protivníka“.³⁴

Jestliže strategové Varšavské smlouvy prozatím předpokládali, že západní útok nehrozí bezprostředně, bylo to údajně především proto, že se ani nadále nedařilo postavit nutný počet pozemních sil k takovému útoku. V dubnu 1959, tedy již půl roku poté, co Chruščov rozpoutal svými ultimáty berlínskou krizi, došli českoslovenští vojenští plánovači k závěru, že „současný stav pozemních sil zatím neodpovídá požadavkům NATO na zahájení války“. Avšak tento stav byl údajně dočasný, neboť do roku 1963 mělo být konečně postaveno dvanáct německých divizí, uvolněny francouzské síly v Alžíru a také podstatně „zvýšen počet jednotek atomového napadení“. Kromě toho měly být v roce 1960 k dispozici i americké mezikontinentální jaderné rakety.³⁵ Čas byl podle těchto analýz na straně potenciálního protivníka.

³² Svend Aage Christensen – Frede Jensen, *Superpower under Pressure: The Secret Speech of Minister of Defense Marshal Zhukov in East Berlin, March 1957*, PHP (http://www.php.isn.ethz.ch/collections/coll_zhukov/zhukov.cfm). VÚA, sekretariát ministra, 1957, kart. 16, sig. 4/1–2, č. j. 0273, Записки из выступления маршала Жукова на научной конференции, май 1959 г.

³³ Viz následující podkapitola.

³⁴ VÚA, Varšavská smlouva, operační správa, č. j. 12429. Доклад маршала И. С. Конева на разборе военной игры в марте–апреле 1959 г.

³⁵ VÚA, Varšavská smlouva, operační správa, č. j. 7040, Informační zpráva o operačním plánu ČSLA pro Vojenskou komisi obrany ÚV KSČ k 27. dubnu 1959.

Chruščovovy strategické improvizace

Navzdory všemu, co východní generálové věděli o západních plánech a cvičeních, nevzdali se při koncipování svých plánů až do druhé poloviny 80. let představy, že pro případ konfliktu se západní aliance připravuje k dobytí a obsazení zemí socialistického tábora a obnovení kapitalismu.

Třebaže Chruščov do jisté míry tuto pomýlenou analýzu západních úmyslů sdílel, netajil se zároveň svým přesvědčením, že myšlenka vyhrát takovýto konflikt by se v jaderném věku rovnala bláznovství pro obě strany. Když na počátku 60. let pokrok sovětského zbrojního průmyslu naznačoval, že Sovětský svaz bude mít v dohledné době značné množství jaderných raket, nechal se Chruščov unést svými úvahami až na práh toho, co muselo být sovětskou generalitou považováno za vyloženou herezi.

Poté co na sklonku roku 1959 snížil rozpočet na civilní obranu, položil Chruščov na počátku následujícího roku ostatním členům sovětského vedení rétorickou otázku: „Která země nebo skupina zemí v Evropě by se odvážila nás napadnout, když můžeme tyto země smést z povrchu země našimi jadernými a vodíkovými zbraněmi a odpálením našich raket na jakékoli místo na zemi?“³⁶ V lednu 1960 oznámil Chruščov v projevu před Nejvyšším sovětem radikální snížení stavu sovětských vojenských sil. Masivní redukci pozemních sil o 1,2 milionu vojáků zdůvodňoval sovětský vůdce mimo jiné ekonomickými argumenty.³⁷ Zároveň se Chruščov zabýval úvahami nahradit armádu domobranou.

Chruščovovy kroky byly obvyklou směsí blufování a skutečných doktrinárních proměn. Sovětský vůdce přesvědčoval ostatní členy sovětského vedení o sériové produkci strategických raket, která byla ve skutečnosti možná až v polovině 60. let. Přesto se jeho prohlášení v sovětském kontextu rovnalo revoluci a nebylo divu, že jeho úvahy o snížení stavu pozemních vojsk a předchozí rozhodnutí o vytvoření samostatných strategických raketových vojsk vyvolaly nevoli, ba odpor konzervativních sovětských vojenských kruhů.

Z nedávno odtajněných československých vojenských dokumentů

³⁶ Vladislav Zubok, *Khrushchev's 1960 Troop Cut: New Russian Evidence*, *Cold War International History Project Bulletin* No. 8–9 (1996), s. 416–420.

³⁷ Matthew Evangelista, *Why Keep such an Army: Khrushchev's Troop Reductions*, *Cold War International History Project Working Paper* No. 19, 1997, s. 13.

je zřejmé, že operační plánování Varšavské smlouvy zůstalo Chruščovovou iniciativou ovlivněno nakonec jen velmi málo, a to především díky růstu mezinárodního napětí v souvislosti s berlínskou krizí (1958 až 1962). Na pozadí Chruščovovy mezinárodněpolitické odzbrojovací show se tak nakonec definitivně prosadila ofenzivní strategie v souladu s preferencemi sovětských maršálů.

Přitom ještě na přelomu let 1959–1960 se sovětský vůdce vyhýbal všemu, co by mohlo ohrozit vyřešení berlínské otázky, a byl ochoten postavit se proti ambiciózním plánům sovětského velení. Z průběhu jednání ministrů zahraničí v Ženevě na jaře a v létě 1959 a ze setkání s Eisenhowerem ve Spojených státech na podzim téhož roku si Chruščov odnesl dojem, že situace ohledně Berlína se vyvíjí podle sovětských představ. Pravděpodobně na Chruščovův popud muselo sovětské velení v dubnu 1960 Praze oznámit, že zatímco slíbené nosiče protiletadlových raket země–vzduch (SA-75/Dvina) budou v souladu s předchozími dohodami československým vojskům dodány, nosiče raket země–země (R-11/SCUD), jež měly primární význam pro pozemní útočné operace, „vzhledem k politické situaci dodány nebudou“.³⁸ Předchozího roku, v srpnu 1959, se Chruščov v obdobném duchu rozhodl stáhnout jaderné rakety středního doletu ze sovětských posádek na území NDR, a to zřejmě v úsilí neohrozit nadcházející rozhovory s prezidentem Eisenhowerem. Tyto zbraně, rozmístěné v okolí měst Fürstenberg a Vogelsang, byly schopny zasáhnout západoevropské metropole.³⁹

Kyvadlo se vydalo na opačnou stranu až po katastrofálním neuskutečněném summitu v Paříži v květnu 1960, kdy se Západ odmítl podrobit Chruščovovu vydírání v krizi vyvolané sestřelením amerického výzvědného letounu nad sovětským územím. Poté co byly Chruščovovy naděje urovnat s Eisenhowerovou administrativou berlínský problém definitivně pohřbeny, informovalo sovětské velení v říjnu 1960 Prahu o rozhodnutí výše zmíněné nosiče spolu s řadou dalších vysoce moderních zbraní dodat.⁴⁰ Obdobně potvrdil vrchní velitel vojsk Varšavské smlouvy Andrej Grečko v únoru 1961 česko-

³⁸ VÚA, Varšavská smlouva, operační správa, č. j. 39030/19, Zpráva o návrhu změn v plánu výstavby ČSLA na léta 1961–1965 (listopad 1960).

³⁹ Nosiče pro tyto rakety byly rozmisťovány od roku 1958 a jaderné hlavice byly dodány v dubnu 1959. Matthias Uhl – Vladimir I. Ivkin, Operation Atom: The Soviet Union's Stationing of Nuclear Missiles in the German Democratic Republic, 1959, Cold War International History Project Bulletin No. 12–13 (2001), s. 299–307.

⁴⁰ VÚA, Varšavská smlouva, operační správa, č. j. 390030/22, Průběh informace náčelníka generálního štábu o důsledcích konzultace (říjen 1960).

slovenskému velení, že Moskva je ochotna poskytnout rovněž nosiče raket země–země určené pro vševojskové divize.⁴¹ Tyto zbraňové systémy byly rovněž přislíbeny ostatním východoevropským spojencům.

Oficiální rozhodnutí o vyzbrojení východoevropských armád nejmodernějšími sovětskými zbraněmi padlo na zasedání Politického poradního výboru Varšavské smlouvy v březnu 1961 v Moskvě.⁴² V případě Československa, kde sovětská vojska rozmístěna nebyla, měly jaderné hlavice i nadále zůstat mimo československé území. Převést k nosičům na území spojenců je měly speciální oddíly, teprve až si to vyžádá růst mezinárodního napětí.

Součástí opatření z podzimu 1960 bylo také rozhodnutí, že Československá lidová armáda, která byla dosud začleněna do sovětské bojové sestavy v rámci Karpatského frontu, má od nynějška pro případ konfliktu budovat svůj válečný front s vlastním velením a úkoly.⁴³ Československu se tak dostalo pochybné výsady ve srovnání s ostatními východoevropskými armádami na západním strategickém směru, které nadále zůstaly víceméně součástí sovětských frontů. Změny v plánu výstavby československých ozbrojených sil z podzimu 1960 směřovaly k posílení „okamžité připravenosti hlavních vševojskových sil k bojové činnosti s důrazem na útočné operace, které jsou v podmínkách počátečního období války rozhodujícími“.⁴⁴

Instrukce pro nově vzniklý Československý front vydávalo sovětské velení, za jejich zpracování a provedení bylo ale zodpovědno velení ČSLA. První frontové československé plány z let 1960–1961 beze zbytku odrážely ofenzivní charakter sovětské strategie. Pokud by se

⁴¹ VÚA, Varšavská smlouva, operační správa, č. j. 38635, Zápis z porady konané dne 13. února 1961 v Generálním štábu ČSLA.

⁴² Matthias Uhl, Nuclear Warhead Delivery Systems for the Warsaw Pact, 1961–1965, Documents from the Russian State Archives of Economics and the German Federal Military Archives on the Reorganization and Modernization of the Armed Forces of the Soviet Bloc, in: The 1961 Berlin Crisis and the Soviet Preparations for War in Europe, Parallel History Project on Cooperative Security (http://www.php.isn.ethz.ch/collections/coll_berlin/intro_uhl.cfm).

⁴³ VÚA, Varšavská smlouva, operační správa, č. j. 39030/19, Zpráva o návrhu změn v plánu výstavby ČSLA na léta 1961–1965 (listopad 1960). Přitom ještě během konzultací v únoru a dubnu 1960 Moskva o vytvoření Československého frontu neuvažovala a opatření tak bylo zcela jistě důsledkem změn sovětské strategie v souvislosti s vývojem okolo Berlína od května 1960.

⁴⁴ VÚA, Varšavská smlouva, operační správa, č. j. 12516, Upřesnění perspektivního plánu výstavby a rozvinutí Čs. lidové armády v míru a ve válce v letech 1961–1965 (prosinec 1960).

Západu podařilo provést předstihující jaderný úder, měl Československý front přistoupit k okamžitému protiútoku a do konce pátého dne konfliktu operovat v hloubce 100–120 km na území Spolkové republiky Německo. Na konci pátého dne konfliktu měly dorazit sovětské síly a front měl „přejít odtud do dalšího útoku směrem západním“. Zároveň měla být ale zpracována útočná varianta, která vycházela z předpokladu, že se Východu podařilo provést „mohutný raketový úder operačně strategického významu Sovětským svazem“. V tomto případě plánovala československá generalita na pátý den dosažení Rýna, kdy iniciativu měla převzít sovětská vojska. Veškeré úderné síly frontu měly být vrženy proti SRN, přičemž plán počítal se „zajištěním neutrality Rakouska a rychlým postupem spojeneckých vojsk z Maďarska“.⁴⁵ Tato varianta jaksi samozřejmě „vyřešila“ problém s absencí sovětských jaderných zbraní na československém území předpokladem, že tyto zbraně sem byly přesunuty již v době vzrůstajícího napětí.

Podle československých vojenských materiálů takto sovětské velení vzalo v potaz československé „úvahy o nutnosti přenesení válečné činnosti co nejrychleji na území nepřítele bez ohledu na příchod Spojených ozbrojených sil“.⁴⁶ Definitivní verze tohoto plánu, posvěceného sovětským velením, měla být na podzim 1961 předložena k odsouhlasení československému komunistickému vedení.

Všechna tato opatření byla nastartována před vztyčením berlínské zdi v srpnu 1961. Krátce po stavbě „betonové růže“ Chruščov odvolal oznámené snížení stavu pozemních vojsk, čímž ukončil jakékoli naděje na pozitivnější obrat v sovětské vojenské strategii.

Velké krize

Nedávno zveřejněné dokumenty dokazují, že vrchol berlínské krize v roce 1961 byl mnohem vážnější, než se řada historiků domnívala. Chruščov rozpoutal krizi v roce 1958 přesvědčen, že se mu kombinací nátlaku a vyjednávání podaří dotlačit Západ k vyřešení berlínského problému podle vlastních představ. Poté co se naděje vkládané v dohodu s Eisenhowerem zhroutily, pokusil se vnutit sovětské řešení jeho nástupci Johnu F. Kennedymu. Před prvním setkáním

⁴⁵ VÚA, Varšavská smlouva, operační správa, č. j. 12524, Doklad náčelníka Gen. štábu ČSLA pro Vojenskou komisi obrany 15. prosince 1960. Viz dokument č. 5.

⁴⁶ Tamtéž.

s novým prezidentem v červnu 1961, přesvědčoval Chruščov sebe i ostatní komunistické vůdce, že Američané na 95 % nebudou mít dostatek odvahy riskovat jadernou válku kvůli případným jednostranným opatřením Sovětského svazu v Berlíně.⁴⁷ Během samého setkání s Kennedym se nechal několikrát slyšet, co by v raketovém věku takový konflikt znamenal. Nicméně navzdory Chruščovovu vyhrožování zvýšil Kennedy na konci července sázky, když vyhlásil řadu vojenských opatření a zahájil mohutné zbrojní programy. Zřejmě tak alespoň částečně připravil Chruščova o jeho téměř stoprocentní jistotu.

O tom, jak vážně bral Východ možnost konfliktu, svědčí kroky československého vedení, které se v létě 1961 připravovalo na možnost, že protivník bude bombardovat vltavskou kaskádu s následným zatopením hlavního města a stržením mostů, po nichž se měla přepravovat východní vojska k pochodu na Západ. V této situaci nařídila vláda v červenci 1961 zvážít možnost výroby devíti mostových konstrukcí (k původně plánovaným třem) k přemostění rozvodněné Vltavy.⁴⁸

Tváří v tvář rostoucímu počtu východoněmeckých uprchlíků zareagoval Chruščov v srpnu 1961 stavbou berlínské zdi, kterou tehdy Západ považoval za záměrný krok k ukončení krize. Nicméně po tomto údajně defenzivním opatření podnikla Moskva řadu demonstrativních kroků, které měly odradit Západ od myšlenky jít kvůli Berlínu do války anebo, ještě hůře, připravit Východ na situaci, kdyby tento zastrašovací manévr nevyšel.

Na zasedání ministrů obrany Varšavské smlouvy 8.–9. září 1961 byl dohodnut balík opatření ke zvýšení bojové připravenosti východoevropských armád k 1. listopadu. Jak na setkání vysvětloval maršál Grečko, „nelze připustit, aby vojsková uskupení, kde probíhá reorganizace, byla v tomto ostrém období nebojeschopná“.⁴⁹ Československé

⁴⁷ Zápis besedy N. S. Chruščova s vedoucími činiteli ÚV KSČ a vlády ČSSR ve Smolenici u Bratislavy 1. června 1961, in: Michal Reiman – Petr Luňák, *Studená válka 1954–1964, sovětské dokumenty v českých archivech*, Brno 2000, s. 193–210.

⁴⁸ NA, Archiv ÚV KSČ, fond 02/2, PB ÚV KSČ, sv. 320, aj. 407, bod 2, č. j. 8770/14, Příloha I – Usnesení PB ÚV KSČ ze dne 5. 9. 1961, Příloha III – Zpráva o možnosti zajištění výroby 9 souprav TMS, 31. srpna 1961. Viz Příloha č. 1 v této edici.

⁴⁹ VÚA, Varšavská smlouva, operační správa, č. j. 38635, Dokumenty z jednání ministrů národní obrany států-účastníků Varšavské smlouvy ve Varšavě ve dnech 8.–9. 9. 1961. Načasování těchto opatření jde proti domněnce Vojtěcha Mastného, že Moskva se připravovala na možnost konfliktu k 1. říjnu 1961. Viz Vojtech Mastny, *The Warsaw Pact as History*, in: V. Mastny – M. Byrne, *A Cardboard Castle?: An Inside History of the Warsaw Pact, 1955–1991*, Budapest 2005, s. 19.

ozbrojené síly dostaly za úkol technicky umožnit převoz sovětských jaderných zbraní na československé území a připravit pozemní komunikace pro příchod sovětských ozbrojených sil.⁵⁰

Zároveň se ale zdá, že Praha považovala situaci za poněkud méně nebezpečnou, když – i vzhledem k hospodářské náročnosti projektu – rozhodla na počátku září o výrobě pouze tří namísto původně devíti zvažovaných mostových souprav k přemostění Vltavy pro případ zničení vltavské kaskády. Pokud by napětí stoupalo, mělo být riziko minimalizováno snížením vodní hladiny na vodních dílech Orlík, Slapy a Lipno.⁵¹

Ve snaze přesvědčit Západ o připravenosti bojovat uspořádala Varšavská smlouva na přelomu září a října 1961 mohutnou válečnou hru pod názvem *Burja* (Bouře), která mimo jiné porušila dosavadní praxi, kdy každá východní armáda cvičila samostatně za sovětského dohledu. Konflikt měl podle cvičení začít na počátku října 1961, poté co se po podpisu mírové smlouvy mezi SSSR a NDR Západ pokusil násilím obnovit přístup k západnímu Berlínu. (Ten měl podle východní interpretace po podpisu smlouvy záviset na souhlasu východoněmeckého režimu, jež Západ neuznával.) Východní vojska měla poté vtrhnout do západní Evropy a Norska. Konflikt měl 6. října dosáhnout jaderného stadia a o deset dní později měla východní vojska obsadit Paříž. Podle některých svědectví se dokonce v tomto horizontu plánovalo dojít až k francouzsko-španělským hranicím.⁵²

Podobně ambiciózní cvičení se konalo v prosinci 1961 v československém generálním štábu, tedy již poté, co Chruščov odložil plán podpisu mírové smlouvy s NDR *ad acta*. Podle jeho scénáře měl útok NATO, následující po podpisu mírové smlouvy mezi SSSR a NDR, vyvolat okamžitý vpád polských vojsk na území SRN. Poláci měli vzápětí obsadit Nizozemsko a Dánsko, zatímco Československá lidová armáda měla během co nejkratší doby postoupit do Francie do blíž-

⁵⁰ VÚA, Vojenská komise obrany, 17/4, 14. září 1961, Schválení opatření nařízených hlavním velitelem Spojených ozbrojených sil států-účastníků Varšavské smlouvy dne 8. 9. 1961 ke zvýšení bojové pohotovosti.

⁵¹ NA, Archiv ÚV KSČ, fond 02/2, PB ÚV KSČ, sv. 320, aj. 407, bod 2, č. j. 8770/14, Příloha I – Usnesení PB ÚV KSČ ze dne 5. 9. 1961, Příloha III – Zpráva o možnosti zajištění výroby 9 souprav TMS, 31. srpna 1961. Viz Příloha č. 1 v této edici.

⁵² V. Mastny – B. Byrne, *A Cardboard Castle?...*, Doc. No. 20, s. 131–132, *The “Buria” Exercise Preparing for an Advance into Western Europe (September 28–October 10, 1961)*. Tadeusz Pióro, *Armia ze skazą: W wojsku Polskim 1945–1968*, Warszawa 1994, s. 341–348.

kosti měst Besançon a Belfort za použití 130 jaderných pum.⁵³ Tento scénář odpovídal útočné variantě pro Československý front, k jejímuž vypracování dal sovětský generální štáb pokyn v roce 1960.⁵⁴ Na vrcholu berlínské krize, v létě 1961 tento plán schválilo sovětské velení a v září 1961 pak československé stranické vedení.⁵⁵

Východní generálové si uvědomovali, že takovéto tažení nebude procházka růžovou zahradou. Ve scénáři cvičení *Burja* se očekávalo, že až padesát procent vojsk druhého sledu padne za oběť západním jaderným úderům. Ztráty byly tak značné, že zdravotnická pomoc měla být poskytnuta jen těm vojákům, u kterých byla naděje, že se vrátí ke svým jednotkám. Přesto se východní stratégové utvrdili v přesvědčení, že i za cenu takového Pyrrhova vítězství je pochod na Západ jedinou možnou strategií v budoucím konfliktu.⁵⁶

Ačkoli konfliktu kvůli Berlínu nakonec předešlo rozhodnutí sovětského vůdce nedodržet slib východoněmeckým komunistům o podpisu separátní mírové smlouvy, dopad zažehnané krize byl mnohem vážnější, než se donedávna domnívali její současníci i historikové. Nepochybně ke spokojenosti sovětských maršálů nahrál Chruščovův zpackaný pokus pokračující militarizaci studené války a ještě intenzivnějšímu válečnému plánování v dosavadních šlépějích. I po odeznění krize zůstal konflikt kvůli Berlínu podle východních plánovačů jedním z nejpravděpodobnějších scénářů případného evropského konfliktu.

I v karibské krizi se svět ocitl blíže hodině pravdy, než si její západní současníci uvědomovali. V květnu roku 1962 se Chruščov rozhodl poslat na Kubu rakety středního doletu s úmyslem odradit Washington od myšlenky vojensky se zbavit režimu Fidela Castra. Plán postavit Spojené státy před *fait accompli* se začal hroutit v okamžiku, kdy Kennedyho administrativa na počátku září 1962 varovala Sověty před „vážnými důsledky“ v případě, že by se na Kubě objevily sovětské bojové jednotky nebo útočné zbraně. V této napjaté chvíli, kdy odhalení sovětských zbraní mířících na Kubu bylo jen otázkou času, rozhodl se sovětský vůdce k hazardnímu kroku rozmístit na Kubě taktické jaderné zbraně. I když si vymínil právo posledního slova o jejich

⁵³ VÚA, Ministerstvo národní obrany, operační správa, 1961, kart. 348, sig. 17/2-61, č. j. 004922, Rozbor štábního cvičení provedeného ve dnech 12.–15. 12. 1961.

⁵⁴ Viz dokument č. 5.

⁵⁵ VÚA, Vojenská komise obrany, 18/4, Rozhodnutí Vojenské komise obrany, 2. 9. 1961.

⁵⁶ Matthias Uhl, *Storming on to Paris, The 1961 Buria exercise and the planned solution of the Berlin crisis*, in: Vojtech Mastny – Sven Holtsmark – Andreas Wenger, *War Plans and Alliances in the Cold War*, New York 2006, s. 46–71.

použití a nepodepsal rozkaz, který by je plně vložil do rukou velitele sovětských vojsk na „ostrově svobody“, je zřejmé, že se připravoval na možnost ozbrojenému střetu. Zatímco původně rozmísťované rakety středního doletu měly hrát odstrašující roli, rozhodnutí o rozmístění taktických zbraní bylo zřejmou přípravou na možný konflikt.⁵⁷

Karibská krize se odehrávala na západní polokouli, měla však důsledky pro sovětské představy o charakteru možného konfliktu v Evropě. Jak později tvrdili někteří přímí organizátoři sovětské operace na Kubě, Moskva z průběhu krize vyvodila, že globální jaderný konflikt mezi supervelmocemi je stěží představitelný.⁵⁸ O to reálnější byl ale případný střet v Evropě za použití jaderných arzenálů obou supervelmocí. Krize, která odstartovala uvolnění mezi supervelmocemi, nasměrovala sovětské velení k detailnímu plánování „představitelného“ konfliktu v Evropě.

„Za týden jsme ve Francii“

Chruščovovo sesazení v říjnu 1964 sice nebylo vyvoláno vojenskými kruhy, sověšší maršálové se ale nepochybně radovali z pádu vůdce, který se snažil omezit jejich moc a zamýšlel prosadit své vlastní strategické představy. Chruščovův odchod uvolnil poslední potenciální zábranu pro plány plně odpovídající představám sovětského velení.

Ještě v létě 1964 nařídila Moskva bez dalšího vysvětlení vypracovat nový operační plán, který měl zřejmě odrazit poučení z nedávných krizí. Podle sovětských instrukcí měla československá vojska dorazit do osmého dne války do východní Francie za použití jaderných zbraní. Podle nového operačního plánu schváleného prezidentem Novotným 14. října 1964, téměř symbolicky v den Chruščovova sesazení, měl Československý front v případě války okamžitě vniknout na území Spolkové republiky Německa a do 7–8 dnů od počátku konfliktu operovat na území Francie v blízkosti Besançonu a poté pokračovat směrem na Lyon.⁵⁹

⁵⁷ Aleksandr Fursenko – Timothy Naftali, *The Pitsunda Decision: Khrushchev and Nuclear Weapons*, Cold War International History Project Bulletin No. 10 (1998), s. 223–225.

⁵⁸ Úvahy o omezené jaderné válce se již objevovaly v sovětském tisku i odborné literatuře. Mark Kremer, *The “Lessons” of the Cuban Missile Crisis for Warsaw Pact Nuclear Operations*, Cold War International History Project Bulletin No. 5 (1995), s. 59, 110–115, 160.

⁵⁹ VÚA, Varšavská smlouva, operační správa, č. j. 00874, План использования ЧНА на военное время (říjen 1964). Viz dokument č. 6 (český překlad).

Řada obvykle loajálních československých generálů měla z nového operačního plánu nejhorší možný dojem. Předchozí plán schválený v roce 1961 počítal s rychlým postupem na Rýn v nejkratší době v případě, že by se podařilo uskutečnit předstihující sovětský strategický úder proti vojenským cílům v západní Evropě, nebo pouze o 100–120 kilometrů do nepřátelského území během čtyř dní bez takového útoku. Nový plán bez ohledu na konkrétní okolnosti předpokládal, že Československý front bude během několika dní operovat hluboko na území západní Evropy. Sovětské velení navíc požadovalo, aby Československý front nadále pokračoval v plnohodnotné bojové operaci i po splnění svého úkolu. Jinými slovy měl Československý front plnit úkoly pro dva fronty.⁶⁰

Sovětské vysvětlení, že byla „nově propočítána“ délka nutná k přesunu druhosledových vojsk, přitom přesvědčila jen přesvědčené. Příchod vojsk druhého sledu z Karpatského vojenského okruhu (PrikVO), která by nezůstala ušetřena úderu protivníka, přes polské území byl stejně diskutabilní jako možnost rychlého postupu Československého frontu přes hornatý terén Šumavy a Českého lesa. Od těchto okolností ale sovětské velení „velkoryse“ abstrahovalo možná i proto, že se jednalo o méně důležitý směr útoku než ten, který měla vést vojska hlavního strategického směru v NDR a Polsku.⁶¹ Pro pochod na Západ se podle plánu mohlo československé velení spolehnout pouze na pomoc 57. letecké armády sovětských ozbrojených sil a od třetího dne konfliktu na jednu sovětskou divizi přesunutou z Maďarska v případě, že by Rakousko zůstalo stranou konfliktu.

Československé obavy pramenily nejen z nejasnosti sovětských záměrů, ale i z rostoucí vojenské síly Západu. Tehdejší západní aliance vzbuzovala u svých potenciálních československých protivníků značný respekt, a to i navzdory politické krizi bezprostředně po krachu amerického projektu mnohostranných jaderných sil, jehož prostřednictvím měla SRN získat určitý přístup k americkým jaderným zbraním. Jak v březnu 1965 uzavíral náčelník Generálního štábu ČSLA generál Otakar Rytíř v referátu o důsledcích operačního plánu z předešlého roku:

„Vojska NATO v jv. části NSR představují po všech stránkách sil-

⁶⁰ VÚA, Varšavská smlouva, operační správa, č. j. 22674. Připomínky k dokladu NGŠ dne 1. 3. 1965. Viz dokument č. 7b.

⁶¹ Rozhovory s československými generály (Oral History Interviews with Czechoslovak Generals) vedené v letech 2003–2004 historikem Karlem Sieberem v rámci Parallel History Project on Cooperative Security (<http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?q=Aage&lng=en&id=15706>). Viz příloha č. 2.

ného a připraveného nepřítele, jehož nelze ani v nejmenším podceňovat. Dnešní poměr sil není pro nás výhodný, a nebude-li ihned se zahájením války upraven silným raketovým úderem, nejsou záruky rychlého úspěchu... Důležité je i dosažení téměř jednotné organizace armád (NATO – pozn. PL), které budou působit na středoevropském válčišti... Značná vyrovnanost mezi silami USA, NSR a Francie byla dosažena zejména v raketovém vojsku, dělostřelectvu, mechanizované pěchotě, spojovacím a ženijním vojsku a týlu... (v NATO – pozn. PL) se upevňuje důvěra ve vlastní síly, zvyšuje se náročnost na vnitřní kázeň... prohlubuje se soudržnost mezi všemi vojsky NATO...⁶²

Naproti tomu nepříznivý poměr sil pro československé síly byl dán nejen větším počtem odpalovacích zařízení na straně nepřítele, ale také tím, že potenciální protivník „má jaderné náplně oproti nám u sebe...“ Jediný způsob, jak vyrovnat tento negativní poměr, bylo podle československého velení co nejrychleji odhalit chystaný nepřátelský útok proti hlavním vojskům Varšavské smlouvy na směr Paříž–Lipsko a neprodleně provést předstihující útok. Avšak podle vlastních propočtů by přílet sovětských bombardérů zabral 5 až 6 hodin a dopravení jaderných hlavic ze Sovětského svazu by trvalo 12 až 16 hodin, zatímco odpalovací zařízení jaderných zbraní nepřítele s jadernými náložemi byla k okamžitému použití 120 kilometrů od československé hranice. U vědomí těchto skutečností pochybovala československá generalita o své schopnosti plán uskutečnit a zabránit tomu, aby československé území hrálo nezáviděníhodnou roli jaderného válčiště.⁶³

Plán z roku 1964 je zajímavý ale nejen tím, jaká dilemata stavěl před československou armádu. Dokument nejenže vůbec nezmiňuje důsledky sovětských strategických úderů, ale nepočítá ani s možností zahájení války bez použití jaderných zbraní. S přechodem od konvenčního k jadernému konfliktu alespoň prozatím sovětské velení zřejmě vůbec nepočítalo. Práh mezi konvenční a jadernou válkou tak byl více intelektuálním konstruktem Kennedyho strategií než reálným faktorem. Až už tedy bylo sovětské uvažování o případném střetu se Spojenými státy jakékoli, pokud šlo o možný konflikt v Evropě, plánovalo sovětské velení totální, a nikoli omezenou válku. Takto integrovalo ja-

⁶² VÚA, Varšavská smlouva, operační správa, č. j. 15016, Doklad pro jednání omezeného kabinetu ministra dne 1. 3. 1965 na operačním sále. Viz dokument č. 7a.

⁶³ VÚA, Varšavská smlouva, operační správa, č. j. 22674, Připomínky k dokladu náčelníka generálního štábu. Viz dokument č. 7b.

derné zbraně do svých válečných plánů, a to paradoxně v době, kdy se Západ víceméně vzdal myšlenky vítězství v jaderné válce.

Rychlé nasazení jaderných zbraní a využití momentu překvapení bylo jedním z mála způsobů, jak se Československý front mohl vyrovnat silnějšímu a jaderně vyzbrojenému protivníku. Odvrácenou stranou bylo, že permanentní přítomnost sovětských zbraní a jednotek by jen zvyšovala domnělé nebezpečí překvapivého jaderného útoku ze strany Západu. Obtížnost takovéto volby se projevila i ve vztahu Prahy k návrhu polského ministra zahraničních věcí Adama Rapackého vytvořit ve střední Evropě bezjaderné pásmo.⁶⁴ Až dosud Československo podporovalo tuto polskou iniciativu, která se v různých podobách objevovala od roku 1957. Praha byla ale nyní proti první fázi návrhu, která počítala se zmrazením současných stavů jaderných zbraní na území Polska, NDR, Maďarska, Československa a Spolkové republiky Německa, jinými slovy by potvrdila absenci jaderných zbraní v Československu. Československé vedení změnilo svůj názor až poté, co podporu Rapackého iniciativy doporučila Moskva, která si od něj slibovala překážení projektu mnohostranných jaderných sil NATO, který měl do určité míry umožnit SRN přístup k jaderným zbraním.⁶⁵

Bez možnosti ovlivnit sovětské vojenské plány nakonec Praha na jaře 1965 souhlasila s rozmístěním sovětských jaderných náloží na československém území. Impulsem k dohodě bylo sdělení velitele Varšavské smlouvy maršála Grečka na válečných hrách na sovětské vojenské základně v polské Legnici v březnu, že sovětské vedení je ochotno na takovouto dohodu přistoupit, a to údajně proto, že Západ nyní může zahájit útok překvapivě a bez „období zvýšeného nebezpečí“, jak se předpokládalo do té doby.⁶⁶ Takovéto tvrzení stěžejně odpovídalo snaze USA kontrolovat eskalaci případného konfliktu zavedením doktríny pružné odpovědi. A ještě méně odráželo vývoj vztahů mezi Východem a Západem směrem k uvolnění. Grečkova argumentace tak byla spíše symptomatickým projevem reality po Chruščovově pádu, kdy plánování války bylo zcela ponecháno sovětským maršálům, aniž by se je Brežněvovo vedení snažilo

⁶⁴ Piotr Wandycz, Adam Rapacki and the Search for European Security, in: Gordon A. Craig – Francis L. Loewenheim, *The Diplomats, 1939–1979*, Princeton 1994, s. 289–317.

⁶⁵ VÚA, Ministerstvo národní obrany, operační správa, 1965, kart. 167, sig. 19/1–37/13, č. j. 011136, Rapackého plán – stanovisko MNO (březen 1964); VÚA, Ministerstvo národní obrany, operační správa, 1965, kart. 167, sig. 19/1–37/5, č. j. 0010357, Zpráva ministerstva zahraničí (leden 1964).

⁶⁶ VÚA, Varšavská smlouva, operační správa, č. j. 18008, 43/67, Doklad ministra národní obrany o zvláštních objektech – akce „JAVOR“.

podstatněji ovlivnit. Volná ruka pro sovětské velení potenciálně nevěstila pro stabilitu vztahů mezi Západem a Východem nic dobrého.

Československo-sovětská dohoda z prosince 1965 o rozmístění jaderných náloží na československém území se sice v nejmenších detailech zabývala bezpečnostními opatřeními na úložistiích sovětských jaderných zbraní, rozhodnutí o jejich nasazení, stejně jako o jejich předání ČSLA, bylo ale zcela v sovětských rukou.⁶⁷ O systému dvojího klíče podle západního vzoru, kdy bylo použití nukleárních zbraní vázáno jak na souhlas USA, tak země, jejíž armádě měly být k dispozici, se československému vedení stejně jako všem ostatním východoevropským komunistickým vůdcům mohlo jen zdát.

Československý plán z roku 1964 odrážel přesvědčení sovětských generálů o možném vítězství v jaderném konfliktu v Evropě. Jakkoli jsou doposud k dispozici jen československé plány, scénáře cvičení ostatních armád Varšavské smlouvy jsou obdobné. Polská cvičení konaná za dohledu sovětských generálů počítala například s tím, že Dánsko bude bleskově obsazeno výsadkáři a obojživelnými vojsky, přičemž hlavní pozemní nápor měl být veden do severního Německa. Poté měly být dobyté oblasti „osvobozeny“ od jha imperialismu. V Hannoveru se podle scénáře jednoho ze cvičení měla polská vojska spojit s místními pokrokovými silami, především sociálními demokraty, a vytvořit s nimi novou městskou správu.⁶⁸

Na jižním strategicko-operačním směru se pro případ konfliktu rovněž připravovala grandiózní operace. Podle dochovaných plánů cvičení měla maďarská vojska postupovat přes Rakousko, jež mělo podle předpokladů Varšavské smlouvy sloužit jako nástupiště k západnímu útoku proti Maďarsku a Československu. Po obsazení Rakouska měli Maďaři operovat v Bavorsku a severní Itálii. S bizarní přesností vypočítávají dochované dokumenty dobu, během níž měly být jadernými zbraněmi srovnány se zemí Vídeň, Mnichov, Vicenza či Verona.⁶⁹ Bulharsko mělo za úkol vzdorovat Řecku a Turecku. Případný zásah Bulharska, Rumunska a Maďarska proti Jugoslávii měl záviset na chování Titova režimu.

⁶⁷ VÚA, Varšavská smlouva, operační správa, č. j. 33167, Smlouva o opatřeních ke zvýšení bojové pohotovosti raketových vojsk, prosinec 1965. Viz dokument č. 8.

⁶⁸ Paweł Piotrowski, *Desant na Danię, Wprost* (Varšava) 23. června 2002. Článek i anglický překlad je k dispozici in: Parallel History Project on Cooperative Security (www.php.isn.ethz.ch/collections/coll_polex/piotrowski.cfm?navinfo=16446).

⁶⁹ Plan of the “Easterners”: First Massive Nuclear Strike, June 1965, Plan of the Two-Stage Front-Army War Game for Commanders and Staff Officers to be Conducted on Maps, May 1965, in: PHP, 1965 War Game (www.php.isn.ethz.ch/collections/).

Způsob, jak se východní generálové vyrovnávali s důsledky takového jaderného inferna, byl vskutku nonšalantní. Vojska měla být rychlým manévrem vyvedena z místa jaderného napadení a tímto „jednoduchým“ způsobem ušetřena jeho účinků. Východoevropské země měly být sice od prvního dne cílem jaderného útoku, cvičení ale absurdně předpokládala, že jejich průmysl bude dále fungovat a zásobovat válčící armády i zázemí vším potřebným. Například polské cvičení Mazowsze z dubna 1963 počítalo s tím, že východní vojska skuteční počáteční masivní jaderný útok v podobě 276 úderů, po němž mělo následovat dalších 61 úderů v průběhu dalších dvou dnů. I když nebylo důvodu očekávat, že by Západ v takovém případě protivníka šetřil, ztráty na Východě byly z nějakého těžce pochopitelného důvodu mnohonásobně nižší než na Západě.⁷⁰

O základních předpokladech těchto plánů lze s úspěchem pochybovat, stěží lze ale nalézt takovéto pochyby u jejich sovětských tvůrců.⁷¹ Zatímco vojenskopolitické kruhy na Západě v podstatě ve stejné době přijaly závěr o nemožnosti vítězství v jaderné válce, nezdá se, že by tříděně uvědomělí sovětští maršálové zažívali obdobná dilemata.

To výmluvně dokládá i studie generála Pjotra Ivašutina, šefa sovětské vojenské rozvědky, zpracovaná v roce 1964 na popud někdejšího náčelníka generálního štábu maršála Matvěje Zacharova, dočasně odstaveného na post velitele sovětské vojenské akademie. Bolševismem zakalený autor v ní dovedl leninské chápání války jako pokračování politiky jinými prostředky do důsledků, když tvrdil, že díky jaderným zbraním je šance zničit nepřítele „realistická, třebaže se to může zdát fantazií“. Důsledků takového střetu není třeba se obávat, neboť jakkoli má nepřítel také jaderné zbraně, „bude dost času odpálit požadované množství bojových raket, předtím než jaderné zbraně nepřítele zasáhnou území socialistických zemí“. Sovětský svaz je prý mimoto schopen zneškodnit nepřátelské rakety za letu. Imperialistický blok kromě toho není schopen postavit se táboru socialismu, neboť je „citlivější na údery proti (nevojenským) cílům než socialistické společenství“. Sovětští maršálové se stejně elegantně vypořádali i se skutečností, že jim dobře známé západní válečné plány byly jednoznačně

⁷⁰ V. Mastny – M. Byrne, *A Cardboard Castle?...*, Doc. No. 22, s. 140–148. The Mazowsze Exercise for Nuclear War, April 1963.

⁷¹ Rozhovory s československými generály (Oral History Interviews with Czechoslovak Generals) vedené v letech 2003–2004 Karlem Sieberem v rámci Parallel History Project on Cooperative Security (<http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16138&navinfo=15706>). Viz příloha č. 2.